

ВРАХУВАННЯ РУСИНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРИ ПРОВЕДЕННІ НАСТУПНОГО ПЕРЕПИСУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Позняк Олексій Володимирович,
кандидат економічних наук, старший науковий співробітник

Статтю присвячено висвітленню проблем розроблення Словників етнічних груп (національностей) та мов для використання при проведенні Всеукраїнського перепису населення. Метою розроблення цих Словників є науково обґрунтоване визначення номенклатури назв етнічних груп (національностей) і мов населення країни для використання під час оброблення матеріалів переписів. Відзначається, що при розробленні Словників особливо широкий резонанс отримало питання ідентифікації населення Закарпатської області. Аргументовано позицію творчого колективу розробників Словників, згідно з якою етнонім «русини» не включено до основного переліку національностей, але включено до переліку інших самоназв та назв українців, які можуть трапитися в переписних листах. Зокрема, на основі аналізу історичних джерел виявлено, що європейська та світова наука другої половини XIX – першої половини XX ст. розглядала корінне населення Закарпаття як частину українського етносу.

Ключові слова: перепис населення, Словники етнічних груп (національностей) та мов, класифікація етносів, українці, русини.

Pozniak Oleksii

REGISTRATION OF RUTHENIAN' IDENTITY DURING THE NEXT CENSUS OF POPULATION OF UKRAINE.

The article is devoted to highlighting the problems of development of the Vocabularies of ethnic groups (nationalities) and the languages to be used during the Census. The aim of the development of these Vocabularies is a science-based definition of the nomenclature of the names of ethnic groups (nationalities) and the language of the population to be used in the processing of census materials. It was noted that in the process of the development of the Vocabularies the issue of identification of the population of Transcarpathian region had particularly wide resonance. There was reasoned the position of Vocabularies creative team, according to which the ethnonyma «Ruthenians» was not included in the main list of the nationalities, but included in the list of other self-names and the names of Ukrainians who can meet in the questionnaires. In particular, based on the analysis of historical sources revealed that the European and world science of the second half XIX - the first half of XX century, it was considered the indigenous population of Transcarpathia as part of the Ukrainian ethnos.

Keywords: census, Vocabularies of ethnic groups (nationalities) and languages, ethnic classification, Ukrainians, Ruthenians.

Проведення Всеукраїнського перепису населення у 2001 році потребувало наукового обґрунтування визначень номенклатури назв етнічних

груп (національностей) і мов населення країни для використання. На забезпечення поставленого Інститутом демографії та соціальних до-

сліджень ім. М.В. Птухи НАН України та Державною службою статистики України завдання здійснювалося розроблення Словників етнічних груп (національностей) та мов.

Отже, метою розроблення Словників є науково обґрунтоване визначення номенклатури назв етнічних груп (національностей) і мов населення країни для використання під час оброблення матеріалів Всеукраїнських переписів населення. Так, при розробленні Словників особливо широкий резонанс отримало питання ідентифікації населення Закарпатської області.

Мета дослідження полягає в аналізі основних методологічних та теоретичних підходів, що їх експерти використовували при розробленні Словників етнічних груп (національностей) та мов для використання при проведенні Всеукраїнського перепису населення, зокрема щодо етноніму «русини».

Результати загальних переписів населення є найповнішим і найточнішим джерелом достовірної інформації про розподіл населення України за етнічним походженням (національністю). Адже при проведенні вибіркового дослідження на загальнодержавному рівні можливе лише з'ясування співвідношення двох найчисленніших етнічних груп (національностей) – українців та росіян; при проведенні обстежень на рівні окремих територій (враховуючи можливу величину похибки та фактичну частку етнічних груп серед загалу населення) реально визначити чисельність до 4–5 етнічних груп (національностей); у деяких місцевостях шляхом вибіркового опитувань можливо з'ясувати лише частку українців та сумарну частку осіб усіх інших етнічних груп (національностей).

Розробники Словників керувалися законодавством України та науковими стандартами класифікації етносів і мов. В основу групування населення за ознакою етнічного походження (національності) покладено особистісну самоідентифікацію індивідів. Кожен громадянин України та іноземець має право і можливість вільно визначати власне етнічне походження (національність), використовувати для такої самоідентифікації як назву етносу, традиційно вживану в українській мові, так і самоназву етнічної (субетнічної, етнографічної, територіальної) групи, а також назву, яку дали етносу представники інших народів, тощо. Перелік можливих відповідей респондентів на запитання

про їхнє етнічне походження (національність) містить 902 позиції. Систематизація можливих відповідей респондентів здійснюється на основі наукових стандартів віднесення того чи іншого етноніму до певної етнічної групи.

Систематичний словник етнічних груп (національностей) та мов (далі: Словник), підготовлений для кодування відповідей на запитання переписного листа (щодо етнічного походження та мовних ознак) наступного Всеукраїнського перепису населення, містить 169 назв етнічних груп, їм відповідають 136 мов, а також 902 самоназви та інші назви, які можуть зустрітися в переписних листах. Поряд із назвами окремих етносів в Словнику фігурують назви груп етносів («народи Африки на південь від Сахари», «народи Індії та Пакистану (включаючи народи сусідніх країн – Бангладеш, Непалу, Шрі-Ланки)», «арабські народи»). Порівняно з переліком етнічних груп, що використовувався при проведенні Всеукраїнського перепису населення у 2001 р., у новому Словнику додано 38 позицій назв етнічних груп та вилучено 1 позицію; до переліку мов додано 18 позицій та вилучено 1 позицію.

При розробленні Словника особливо широкий резонанс отримало питання ідентифікації населення Закарпатської області. В Закарпатській області України діє низка громадських організацій, які виступають за визнання окремої русинської національності. Разом із тим представниками наукових установ НАН України наведено аргументи щодо недоцільності виокремлення русинів у переписних матеріалах. Авторами розробки було проведено аналіз аргументації прихильників та противників виокремлення русинської національності, включаючи оцінку статистичних даних та літературних джерел.

Незаперечним є факт, що кожен громадянин України та іноземець має право і можливість вільно визначати власне етнічне походження (національність). Обліковець зобов'язаний зафіксувати декларовану індивідом етнічну належність, навіть якщо останній назветься представником давно зниклого або фантастичного етносу. Так, після проведення перепису населення Російської Федерації 2002 р. у засобах масової інформації оприлюднювалися факти, коли респонденти визначали власну національну належність як «хоббіт», «скіф» тощо. Щоправда при підбитті підсумків зазначеного перепису ці особи включалися до групи «інші національності».

Вирішальним критерієм виділення етносу як окремої одиниці статистичного обліку слід визнати спільність етнічної свідомості — усвідомлення представниками етнічної групи своєї окремішності та відмінності від інших етносів. Згідно з даними першого Всеукраїнського перепису населення 2001 р. русинами визнали себе менше 1% слов'янського населення Закарпатської області. Відповідно виокремлення русинської національності при підбитті підсумків Перепису було би справедливим тільки за умови, якби прибічники такого рішення діяли б від імені лише тих 10 тис. мешканців Закарпаття, які вважають себе представниками окремого народу русинів, чітко декларували б свою **етнічну відмінність не тільки від українців інших регіонів України, а й від переважної кількості корінного східнослов'янського населення Закарпатської області**, а також за наявності аргументованих роз'яснень щодо того, як сформувався цей 10-тисячний етнос.

Однак, у супереччю результатам першого Всеукраїнського перепису населення, члени русинських організацій Закарпаття зазвичай позиціонують себе як представники основного народу Закарпатської області, незважаючи на те, що понад 99% закарпатців не згодні з їхньою позицією. В цих умовах можливий розгляд русинів як окремого етносу скоріше стане засобом тиску на переважне число закарпатців, ніж механізмом забезпечення конституційних прав вільно визначити свою етнічну (національну) належність.

Аналіз історичних джерел показує, що етнонім «русин» є історичною самоназвою усіх українців, загальноживаною на просторах від Карпат до Кубані до середини XIX — початку XX ст. Цей етнонім довше зберігся на західноукраїнських землях, зокрема, саме так іменувалося корінне населення Галичини, Закарпаття та Буковини в офіційних документах Австро-Угорщини. При цьому **ніяких етнічних розрізень між галичанами та буковинцями, з одного боку, та закарпатцями — з іншого, владні органи Австро-Угорщини не робили**. Показовим у цьому плані є проект реформування Австро-Угорщини у федерацію напівавтономних етнічно та лінгвістично однорідних держав (Сполучені Штати Великої Австрії), який виник у середовищі науковців-інтелектуалів Австрії і так і не був реалізований. Згідно зі схемою реформування, майже всю територію сучасної Закарпатської області (за винятком південно-західних районів, де переважали етнічні угорці) передбачалося включити до штату Східна Галичина разом із сучасними територіями

Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської (крім північних районів, територія яких входила до складу Російської імперії) областей та частини Чернівецької, а також крайнього південного заходу сучасної Польщі.

З близько десятка карт етнічного складу населення Європи, Центральної Європи та колишньої Австро-Угорщини кінця XIX — початку XX ст., скановані копії яких розміщені на Інтернет-ресурсах, лише в одній (німецька карта 1880 р.) виділяються закарпатські русини (рутени — *Ruthenen*), але (судячи з розташування написів двох етнонімів на карті) саме як складова частина українців (малоросів — *Klein-Russen*). На **всіх інших** доступних в Інтернеті картографічних ресурсах XIX — початку XX ст. східнослов'янське населення Закарпаття та інших українських земель зображено як **єдина етнічна спільнота** («українці», «русини», «рутени», «малороси»). При використанні етноніму «русини» або «рутени» укладальники карт (за винятком згаданої карти 1880 р.) поширювали його на усі етнічні території українців.

Відомо, що протягом останніх 20 років у низці сусідніх країн було визнано існування окремої національності «русини». При цьому слід взяти до уваги, що для кожної країни простіше мати справу з невеликою етнічною меншиною, яка не має власної держави, аніж із частиною великого етносу, чие державне утворення за кількістю населення у кілька разів перевищує цю країну. Тому не можна однозначно сказати, наскільки визнання русинів у цих країнах було продиктоване турботою про права людини, а наскільки — політичною доцільністю.

Однак і в країнах, де русини визнаються окремою національністю, серед населення закарпатського походження немає єдності стосовно того, чи вони є окремим народом, чи частиною українського етносу. Так, згідно з переписом населення Словаччини 2001 р. [1], русинами себе визнали 24,2 тис. осіб, українцями — 10,8 тис. осіб, в Угорщині, згідно з переписом 2001 р. [2], ситуація зворотна: 5,1 тис. осіб визнали себе українцями і 1,1 тис. осіб — русинами. При цьому слід зазначити, що в обох країнах **українців незакарпатського походження практично немає**. Під час перепису населення Російської Федерації 2002 р. [3] до русинів (разом із тими, хто назвав себе бойками, карпаторосами та лемками) віднесено 97 осіб; під час перепису РФ 2010 р. [4] русинами назвали себе 225 осіб. Це

нік не відповідає чисельності осіб закарпатського походження у Росії. Перепис населення Румунії 2002 р. [5] зафіксував 61,1 тис. українців і 257 русинів (рутенів). Причому понад половина мешканців Румунії, які назвали себе українцями, зосереджені в Марамуреші – румунському регіоні, який історично та етнічно пов'язаний саме із Закарпатською областю України, а не з Чернівецькою. Під час перепису населення США 2000 р. [6] про карпаторусинське походження (як своє перше або друге етнічне походження) повідомили 6683 особи, тоді як українське походження задекларували майже 900 тис. осіб. Співвідношення між двома контингентами досить далеке від співвідношення між кількістю вихідців (та їхніх нащадків) із Закарпаття та з інших регіонів України у Сполучених штатах Америки.

Єдиною країною, де особи закарпатського походження (самоназви – русини, паннонські русини) чітко відрізняють себе від нащадків вихідців з Галичини (самоназва – українці), є Сербія, а саме автономний край Воеводіна. Однак, при інтерпретації цього факту слід враховувати, що переселення до Воеводіни закарпатців та галичан відбувалося в різні часи, навіть у різні століття.

Отже, з одного боку, європейська і світова наука другої половини XIX – першої половини XX ст. розглядала корінне населення Закарпаття як частину українського етносу, а, з іншого боку, підставою для виокремлення русинів як окремого етносу при проведенні та підбитті підсумків перепису населення може бути лише спільність етнічної свідомості основної частини корінного населення Закарпаття. Відомостей, які б

підтверджували факт існування цього критерію, наразі немає. Тобто підстави для виокремлення русинської національності при розробленні даних майбутнього Всеукраїнського перепису про етнічний та мовний склад населення відсутні.

Разом із тим русинська мова включена до основного переліку мов, визначеного згідно зі Словником мов для розроблення даних Всеукраїнського перепису населення про етнічний та мовний склад населення України. В реальності, попри наявність різних оцінок щодо кількості існуючих мов та кількості існуючих у світі етносів, кількість перших більша за кількість других є більшим за друге практично за всіма наявними оцінками. Зокрема, кількість етносів найчастіше оцінюється у 3–4 тисячі, тоді як кількість мов – у 5–7 тисяч. І це, незважаючи на те, що окремі мови (англійська, іспанська, французька, арабська) є рідними для кількох десятків етносів.

У підсумку можна констатувати: факт наявності певної мови не є ознакою наявності певної національності. Загалом, як уже зазначалося, оцінки кількості мов у світі перевищують оцінки кількості етносів принаймні у 1,5 раза. Це пояснюється тим, що для лінгвістів важливим є виділення кожної, навіть малопоширеної мови, водночас етнографи при підбитті підсумків етнічного складу населення враховують результати процесів консолідації етносів. Відповідно, при підбитті підсумків мовного складу населення можливе виділення мовної групи, тоді як відповідна етнічна спільнота розглядається як етнографічна група у складі певного етносу.

Список використаних джерел

1. *Населення Словаччини* [Електронний ресурс] / Wikipedia. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>
2. *Українці та інші національні меншини Угорщини у дзеркалі статистики* [Електронний ресурс] / Ukrinform. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/93812-ukrants_ta_nsh_natsionaln_menshini_ugorshchini_u_dzermal_statistiki_73943.html
3. *Всероссийская перепись населения в 2002 г. Национальный состав и владение языками, гражданство* [Електронний ресурс] / Perepis2002. – Режим доступу : <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=17>
4. *Всероссийская перепись населения в 2010 г. Национальный состав и владение языками, гражданство* [Електронний ресурс] / ВПН-2010. – Режим доступу : http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm
5. *Structura etnică și confesională* [Електронний ресурс] / *Recensământul populației și al locuințelor 2011 – Population and housing census*. – Режим доступу : <http://www.insse.ro/cms/files/RPL2002INS/index4.htm>
6. *Resident Population and Apportionment Counts. First Census 2000 Results* [Електронний ресурс] / State of New Jersey. Department of Labor and Workforce Development. – Режим доступу : http://lwd.state.nj.us/labor/lpa/census/2kcensus/apportion_ndx.html

References

1. Naselennia Slovachyny [Demographics of Slovakia]. *Wikipedia*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukrainian].
2. Ukraintsi ta inshi natsionalni menshyny Uhorchshyny u dzerkali statystyky [Ukrainians and other minorities in Hungary mirror statistics]. *Ukrinform*. Retrieved from http://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/93812-ukrants_ta_nsh_natsonaln_menshini_ugorshchini_u_dzerkal_statistiki_73943.html [in Ukrainian].
3. Vserossiiskaia perepis naseleniia v 2002 g. Natsionalnyi sostav i grazhdanstvo [The All-Russia population census in 2002. Ethnic structure and languages, citizenship]. *Perepis 2002 – Census 2002*. Retrieved from <http://www.perepis2002.ru/index.html?id=17> [in Russian].
4. Vserossiiskaia perepis naseleniia v 2010 g. Natsionalnyi sostav i grazhdanstvo [The All-Russia population census in 2010. Ethnic structure and languages, citizenship]. VPN-2010.—The All-Russia population census 2010. Retrieved from http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm [in Russian].
5. etnică și confesională [Ethnic and confessional structure]. *Recensământul populației și al locuințelor 2011 – Population and housing census*. Retrieved from http://www.rpl2011.djsct.ro/inceput_j.php?codj=17&den=GALA%C5%A2I&jd=1&new=2 [in Romanian].
6. Resident Population and Apportionment Counts. First Census 2000 Results. State of New Jersey. Department of Labor and Workforce Development. Retrieved from http://lwd.state.nj.us/labor/lpa/census/2kcensus/apportion_ndx.html [in English].